

Fraknói Vilmos jelentősége a Jagelló-kor kutatásában

A 19. század második felében történetírásunk nagy fellendülésének lehetünk tanúi. Tudományos szintre emelkedik a forráskiadás, lassan meghonosodik Magyarországon a kritikai-filológiai módszer, specializálódás megy végbe a történetkutatás terén, alkotni kezd a magyar középkorkutatás első magas tudományos színvonalát képviselő generációja. E generáció egyik jeles képviselője, a Hunyadi- és a Jagelló-kor kiemelkedő kutatója: Fraknói Vilmos.

Történetírásunk Fraknói fellépése előtt meglehetősen kevés figyelmet szentelt az 1490—1526 közötti időszaknak. Ez elsősorban érzelmi motívumokkal magyarázható: Mátyás király dicsőséges uralma után az ország a mohácsi csatában elvesztette függetlenségét és a török hódoltság válságokkal teli időszaka következett. A Jagelló-kor, amely a nemzeti nagyságból a hanyatlás felé való átmenet koraként tűnt föl, csak gyászos színekkel volt megrajzolható, ezért a történészek, akik ekkor még általában nem egy-egy korszak specialistái voltak, hanem a nemzeti történelem egészét kívánták egységes koncepció szerint ábrázolni (pl. Horváth Mihály, vagy Szalay László), a Jagelló-korral kapcsolatban a már ekkor közhellyé vált sablonokat ismételtették: belviszály, gyengekezű uralkodók, növekvő külföldi befolyás, oligarchák önzése, erkölcsi hanyatlás stb.

Fraknói Vilmos az első történész, aki medievistaként teszi újra elemzés tárgyává a korszak problematikáját és jut el korábban homályban maradt összefüggésekhez. Kezdetben maga Fraknói is a korábbi történészek által felhasznált forrásmennyiséggel dolgozik, amely alatt jórészt a 18. századi forrásgyűjtők által feltárt és rendszerezett elbeszélő forrásokat és okleveleket kell értenünk. Döntő előrelépés akkor következik be vizsgálódásainak menetében, amikor lehetősége nyílik kutatni a vatikáni levéltár magyar vonatkozású anyagaiban. Ezek révén Fraknói számos új összefüggésre hívja föl a figyelmet, és elkészíti a korszak szintézisét is 1896-ban. Ez alapvetően nem módosítja ugyan a Jagelló-korról kialakult képet, de számos

kérdésben árnyaltabb megközelítést tartalmaz, amelyek továbbgondolásra, újabb kutatásokra ösztönöznek. Az idős Fraknói a Jagelló-kor vonatkozásában azt a feladatot hagyja örökül saját kora fiatal történészeinek, hogy tárják fel a még ismeretlen levéltári forrásokat.

Fraknói első ízben 1876-ban jelentetett meg Jagelló-kori problematikával kapcsolatos tanulmányt.¹ A korábbi történetírók kérdésfeltevéseinek megfelelően ő is a korszak válságjelenségeinek okait keresi.

Az országgyűlésekkel, Werbőczy tevékenységével foglalkozva arra a következtetésre jut, hogy „A bajok gyökere nem egyes irányadó emberekben volt, akiket el lehetett mozdítani, sem pedig egyes intézményekben, amelyeket meg lehetett változtatni, hanem a nemzet összes rétegeiben el voltak terjedve.”²

Werbőczyt meglehetősen pozitíven ábrázolja: „A természet kiváló képességekkel ruházta fel: tiszta ész, szónoki erő, merészség az új eszmék kihirdetésében, óvatos számítás, lelkesedés eszményi célokért, finom érzék a gyakorlati élet igényei iránt.”³ Nem hallgatja el Werbőczy negatív vonásait sem, „Nem tartozott azon kivételes lények közé, kiknek egész lelkét betölti a közügy. Jelentékeny vagyonszerző is volt, de ez korának is egyik alapvonása volt.”⁴

Lényegesen kritikusabban foglal állást Szapolyaival szemben: „Szapolyai számára a trón elnyerése volt a végcél, azért bármilyen eszközt hajlandó volt megragadni, ellenben Werbőczyt magasabb politikai célok, igaz hazaszeretet vezérelte. Szemében Szapolyai trónrajuttatása is csak eszköz volt.”⁵

Új motívum nála a korszellemre való hivatkozás, amely jelzi azt, hogy Fraknói már átértékelte annak a ténynek a jelentőségét, hogy egy múltbeli korszak szereplőinek, tetteinek megítélésekor nem alkalmazható a történetíró korának értékrendszere. Felismerte a korszellem érvényesülését a történelmi személyiségek tetteiben, de nem szolgált magyarázattal e korszellem mibenlétével, változásaival, keletkezésével és elhalásával kapcsolatban. Noha felismerte a korszellem különböző korszakokbeli eltérő voltát, nem szakított a moralizálással, és a mohácsi katasztrófa végső okát az uralkodó elit erkölcsi hanyatlásában jelölte meg.

¹ Fraknói Vilmos: Werbőczy István a mohácsi vész előtt. In: Századok 1876. 437–469, 597–639.

² uo. 613.

³ uo. 439.

⁴ uo. 634.

⁵ uo. 629–630.

Igen érdekesen világítja meg a történetíró feladatát 1881-es „Tomori Pál élete és levelei” című tanulmányában. „Nagy katasztrófákkal szemben, a történetíró egyik legfőbb feladata: nyomozni és földeríteni, mi része volt azokban az egyéneknek és mi a viszonyoknak. E célból, amennyire szükséges a kort [ismerni], annyira mellőzhetetlen, hogy tájékozva legyen a vezérlő férfiak jelleme és előélete iránt. Igyekeznie kell tehát, hogy a nevükhöz fűződő mondanakör helyébe a történeti valóságot állítsa.”⁶

A válságért egyaránt felelőssé teszi a főnemességet és a köznemesi pártot: „Az áldozatkészséget elfojtotta az egyéni önzés a pártviszály. Rég kihalt az a nemzedék, mely Mátyás iskolájában nevelkedve, diadalokkal írta tele a nemzeti történelem lapjait.”⁷ Fraknói az uralkodó elitet két táborra osztja, a főnemességre, amelyet udvari pártként is emleget, és a köznemesi, vagy nemzeti pártra, és a kor politikai életet a két „párt” küzdelmének jegyében ábrázolja egész életművében.

„Magyarország és a cambrayi liga 1509—1511”⁸ című tanulmányában a főrendeknek és a köznemességnek a külkapcsolatok alakításában betöltött szerepét vizsgálja. Visszatérő motívum a politika irányítását betöltő főrendek éles bírálata: „A magyarországi politika programja az volt, hogy minél tovább akarták halogatni a döntő szó kimondását és azalatt nagy előnyöket akartak Velencétől kieszközölni.”⁹ Az udvar diplomáciai erőfeszítéseit szegyszenteljes alkudozásoknak minősíti. „A főrendek sivár lelkét nem foglalkoztatta az ország jövője. Csak számítani tudtak, lelkesedni nem” s hozzáteszi: „... erkölcsstanukat idegen iskolákban sajátították el.”¹⁰ Végül megállapítja, hogy „Az ország elszigeteltsége a közeledő nagy válság idején következménye vala a cambrayi ligával szemben követett szerencsétlen politikának.”¹¹, amely felismerés igen lényeges, mert, ha nem is szakít a morálizálással, Fraknói rávilágít arra a tényre, hogy az ország politikai lehetőségeit nagy mértékben a külső körülmények is meghatározták.

Fraknói elévülhetetlen érdemeket szerzett, amikor a történeti kutatás számára elérhetővé tette, és saját kutatásaiban felhasználta a vatikáni levéltárban található

⁶ *Fraknói Vilmos*: Tomori Pál élete és levelei. Különlenyomat a Századok 1881. évi évfolyamából Bp. 1881. 5.

⁷ uo. 23.

⁸ *Fraknói Vilmos*: Magyarország és a cambrayi liga 1509—1511. In: Századok 1882. 177—201.

⁹ uo. 197.

¹⁰ uo. 380.

¹¹ uo. 811.

Jagelló-kori vonatkozású forrásanyagot. A „Monumenta Vaticana Historiam regni Hungariae illustrantia” című kiadvány II./1 kötetének bevezető tanulmányában megerősíti az uralkodó eliten belüli csoportharcokkal kapcsolatos korábbi álláspontját: „A Jagellók alatt a hatalomért az oligarchia és a köznemesség küzd, egyik a Habsburgok trónrajutását készíti elő, a másik a nemzeti királyságot, a pártérdekek talaján az egyéni önzés erős gyökeret ver, és a hazafias áldozatkészség szellemét előli.”¹²

Nagy megbecsüléssel és tisztelettel beszél a pápák mindenkori magyarországi politikájáról: „A pápák mindig azt óhajtották, hogy Magyarországon a belső béke és egyetértés helyreálljon, és az ország képessé váljék önmaga megvédelmezésére.”¹³ Megállapítja, hogy a pápaság tevőlegesen is igyekezett hozzájárulni az ország politikai életének megtisztításához: „Campeggio és Burgio arra törekedtek, hogy a királyt (II. Lajost) kivonják környezetének hatása alól és az ország kormányában az önzetlen hazafiak uralmát segítsék elő.”¹⁴ Világossá teszi, hogy kik értendők ez alatt: „A nemzeti párt felé hajlott VII. Kelemen pápa rokonszenve.”¹⁵

Itt némi elmozdulás tapasztalható Fraknóinak Werbőczy szerepére és a köznemesség politikájára vonatkozó értékelésében. Míg korábban említett tanulmányaiiban az uralkodó elit mindkét csoportját egyaránt romlottnak tekintti, és egyaránt felelősnek tartja a mohácsi vészért, addig új vizsgálódásai nyomán egyre inkább arra a meggyőződésre jut, a köznemesség, de különösen annak vezérférfiai törekedtek a szétzilálódott királyi hatalom tekintélyének helyreállítására.

A továbbélő nemesi romantikus hagyományok országgyűlésekkel kapcsolatos nézete cseng ki Fraknóinak az 1526-os tavaszi országgyűlésről szóló előadásából: „Az 1526-os országgyűlés új irányt kívánt adni a magyar állam politikai fejlődésének. Mátyás halála után Európa egy állama sem élvezett olyan alkotmányos életet, mint Magyarország és Lengyelország. De ezen fejlemények nem voltak összhangban a koreszmék általános irányával, mely a hatalom központosításának kedvezett.”¹⁶

¹² Monumenta Vaticana Historiam regni Hungariae illustrantia. Bp. 1884. II./1. Bevezetés (írta: Fraknói Vilmos) XC.

¹³ uo. CIV.

¹⁴ uo. CI.

¹⁵ uo. CIV.

¹⁶ uo. CXXXVI.

Ugyancsak érdekes Fraknói tanulmányának záró gondolata, amely arról tanúskodik, hogy a szerző felismeri: a magyarországi viszonyok nem egyedülállóak Európában, és ebből arra a következtetésre jut, hogy valami olyan jelenségben kell keresni az általános romlottság okát, ami nemcsak Magyarországon hatott. Ezt a reformációban véli fölfedezni.¹⁷

1884-ben megjelent tanulmánya,¹⁸ a „Váradi Péter kalocsai érsek élete” egy olyan főpap pályafutását dolgozza föl, aki tiszta erkölceivel, gerinces magatartásával kirítt kortársai közül. Új elem Fraknói történetírásában, hogy a Jagelló-kori hatalmi viszonyok és csoportküzdelmek bemutatásakor tovább árnyalja a főrendek korábban teljesen negatív megítélését. Az egyház vezetői között akadtak olyanok, akik az általános erkölcsi romlás időszakában is megőrizték elveiket. „Váradi Péter levelei igazi mély vallásosságról, szigorú erkölcsi érzetről tanúskodnak. Nem igaz, hogy a humanista műveltségű főpapok hitükben megrendültek, elvilágiasodtak volna.”¹⁹

„II. Ulászló királlyá választása” című tanulmányában²⁰ annak lehetünk szemtanúi, miként hódítanak teret fokozatosan Fraknói történetírásában az oknyomozó szempontok úgy, hogy a moralizálás sem szorul háttérbe: „Bizonyára legtöbb (a Mátyás halála után királyt választó főpapok és főurak) előtt ismeretlenek maradtak a hazaszeretet magasztos eszméi, de hazaárulással nem vádolhatók, csak önzők... Akik mellőzték Corvin Jánost, bizonyára az ország jövődjére gondoltak, mivel az ország csak Cseh- vagy Lengyelországgal együtt képez jelentős hatalmat.”²¹ Másutt: „II. Ulászlót nemcsak a kincstár siralmas helyzete, hanem az országnak az általános külpolitikai helyzettel összefüggő érdekei késztették arra, hogy Milánóból, illetve Franciaországból igyekezzenek feleséget szerezni.”²²

A moralizálás ezúttal az ún. „köznemesi párt” erkölcsi züllését állítja pellengérré: „A köznemesség politikai függetlenségének és közszellemének hanyatlását mi sem tünteti fel világosabban, mint az a tény, a főrendektől rábírva, legjelentékenyebb jogáról (a királyválasztásról) lemondva szétszéledt.”²³

¹⁷ uo. CLI—CLII.

¹⁸ *Fraknói Vilmos*: Váradi Péter kalocsai érsek élete. In: Századok 1884. 489—514, 729—749, 825—843.

¹⁹ uo. 835.

²⁰ *Fraknói Vilmos*: II. Ulászló királlyá választása. In: Századok 1885. 1—20, 97—115, 193—211.

²¹ uo. 10—12.

²² uo. 209.

²³ uo. 104.

A magyar történelmi életrajzok sorozatban Fraknói Bakócz Tamás életrajzát dolgozza fel.²⁴ A nagy hatalmú főpap portréját árnyaltan, elfogulatlanul ábrázolja: „Bakócz kiváló képességű ember volt, kinek feladatát megkönnyítette, hogy nem válogatott az eszközökben, nem hallgatott a lelkiismeret aggályaira, nem gondolt a világ ítéletével...”²⁵

A főpap életrajzának előadása kapcsán a kor számos egyéb kérdésével is foglalkozik Fraknói. Újra megerősíti azon felfogását, hogy II. Ulászló királlyá választása az adott körülmények között nem volt eleve hibás megoldás, illetve Corvin János igényének mellőzését az ország valós érdekei indokolták. „Azok előtt, akik úgy határoztak, hogy Corvin Jánostól megvonják támogatásukat a királyválasztáskor, az ország jövőendő érdeke lehetett a döntő tényező. A személyes érdek nem játszhatott közre, mert János hercegtől is komoly adományokat, bőkezűséget remélhettek volna... Ulászló választásakor még megfelelőnek látszott. Cseh királyként sikerrel dacolt Mátyással, alattvalói jogait tisztelte, érdekeiket kímélte, erősza- kos tényektől óvakodott, ekkor még csak sejtetni engedte, hogy erélytelensége tehetetlenségig fog süllyedni.”²⁶

Erősödni látszik Fraknói azon meggyőződése, hogy a nemzeti párt politikája jobban összhangban állt az ország érdekeivel, mint az oligarchia vonalvezetése: „A nagy király (Mátyás) halála után az oligarchia ismét merészen fölemelte a fejét és a szenvedett elnyomásért a korona tekintélyének megalázásában, erejének gyöngítésében keresett kárpótlást Bakócz ezt a törekvést akarta megghiúsítani.”²⁷ „...A köznemesség, midőn az egyházi méltóságok ellen föllépett, nem az egyházat támadta, őszintén érdeklődött a hit dolgai, tekintélyének helyreállítása iránt.”²⁸ „1518 második felében Bakócz átállt a nemzeti párt oldalára, amely Bakóczot beválasztotta a királyi tanácsba. Bakócz a zálogjogon nála lévő királyi javakat visszaadta.”²⁹

Fraknói felfogásában az a gondolat látszik kikristályosodni, hogy a nemzeti párt és a főpapság legkiválóbb tagjai között valamiféle oligarchiaellenes összefogás volt kialakulóban, amelyhez hozzájárult az is, hogy a Szentszék is egyre inkább a

²⁴ *Fraknói Vilmos: Bakócz Tamás. Bp. 1889.*

²⁵ uo. 39.

²⁶ uo. 31–32.

²⁷ uo. 64–65.

²⁸ uo. 73.

²⁹ uo. 168.

köznemességben látta azt az erőt, amely Magyarországot a pártviszályok örvényéből kiragadhatja.

A honfoglalás ezredik évfordulójának tiszteletére jelent meg a magyar történelem új, kora színvonalán álló szintézise, a 10 kötetes „Magyar nemzet története”, melynek 4. kötetében³⁰ a téma méltán elismert szakértője, Fraknói Vilmos összegzi a Jagelló-korral kapcsolatos ismeretanyagot. Figyelemreméltó gondolattal indítja vizsgálódásait, amely Fraknói széles látóköréről és kiváló lényeglátó képességéről tesz tanúbizonyságot: „Az önkényes uralom a népek történetének tanúsága szerint a szűkkeblű önzésnek, megbízhatatlanságnak és a cselszövénynek melegágya. Mátyás uralkodása alatt ezek a bűnök mély gyökeret vertek, és halála után mérges gyümölcsök termését bőségesen meghozták.”³¹ Vagyis megjelenik az a gondolat, hogy a Jagelló-kor válságjelenségeit nem föltétlenül az adott kor idézte elő, hanem egy hosszabb történelmi folyamatba illeszkedve értékelhetők csak helyesen.³²

II. Ulászló királlyá választásának okait vizsgálva új elemmel gazdagítja a döntés mellett szóló évrendszert: „A magyar főurak és főpapok többsége Ulászlót, illetve János Albertet támogatta. Ebben közrejátszott Corvin János törvénytelen származása, atyja hajlamainak esetleges öröklésétől való félelem, és egy magasabb politikai szempont: Magyarország nem állhatott volna meg a Habsburgok és a Jagellók között Corvin János megválasztása esetén. A két dinasztia közül a Jagelló volt az, amely hajlandó volt elfogadni a szabad királyválasztás elvét.”³³

II. Ulászló választási feltételeinek vizsgálata alapján nagy fontosságú társadalom- és politikatörténeti következtetésre jut: „II. Ulászló választási feltételei a magyar állami élet fejlődésében egy új irány uralomra jutását jelzik. Most először ismerik el a főpapokat és zászlósurakat külön rendnek, kikre bizonyos jog- és hatalomkörök ruháznak a köznemesség kizárásával. Ezzel megszületik a főrendek osztálya, az arisztokrácia, amely már magában hordozza az oligarchává elkorcsos-

³⁰ A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi Sándor. IV. kötet. A Hunyadiak és a Jagellók kora. Írta Fraknói Vilmos. Bp. 1896.

³¹ uo. 333.

³² A legújabb szakirodalomban erre a kérdésre lásd: Kubinyi András: A Jagelló-kor. In: Fejezetek a régebbi magyar történelemből. II. Szerk.: Makk Ferenc. Bp. 1985. 103–133; Uő.: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok. Szerk.: Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp. 1986. 59–99; Uő.: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. In: Századok 1988. 147–218; Uő.: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. In: Századok 1994. 288–319; Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. Bp. 1981.

³³ A magyar nemzet története. id. mű. 336.

sulás elemeit, s majdan a köznemesség ellenséges érzületét idézi fel maga ellen.”³⁴

Ezek előrebocsátása után a Jagelló-kori hatalmi harcokat a nemzeti párt pozitív szerepének kidomborítása mellett adja elő. Ismerteti a nemzeti párt, mint az oligarchiával szembe forduló csoportosulás létrejöttének okait és politikai céljait, és azt is, hogy milyen erkölcsi értékek tiszteletben tartásával kívánták ezt véghezvinni: „A köznemesség, miután meggyőződött arról, hogy a zsarnoki király (Mátyás) után most sok kis zsarnok oligarcha uralkodik, kik az országot megvédeni képtelenek, arra törekedett, hogy azok hatalmát korlátozza, és magának nagyobb befolyást biztosítson az ország kormányzásában ... A köznemességnek szívügye volt a nemzeti érdekek idegen elemekkel szembeni megóvása.”³⁵

Kiemelkedő jelentőségűnek tartja az alkotmányos fejlődés szempontjából a nemzeti párt politikájának első eredményét, a nemzeti királyság megteremtését célzó 1505-ös rákosi végzést: „A politikai élet, mely hosszú időn keresztül egyes néposztályok ellentétes érdekeinek és igényeinek megmérkőzésében összpontosult, az 1505-ik évben magasabb célok felé irányult.”³⁶

II. Lajos, Mária királyné és az udvari párt Fraknói megítélése szerint akadályozták a nemzeti pártot törekvéseiben: „Báthori és társainak leplezetlen gyűlöleténél a Zápolya-pártot még nagyobb veszéllyel fenyegette a királyi pár kétszínűsége. Az uralkodó gyenge és ingatag volt, Mária nem rokonszenvezhetett a németellenes nemzeti párttal.”³⁷

A nemzeti párt vezetője, a maga is oligarcha Szapolyai János politikai magatartását kritikusan személi Fraknói, és 1526-ban tanúsított magatartása alapján arra következtet, hogy „Szapolyai megvonta támogatását Werbőczytől, miután meggyőződött róla, hogy az ő személyes érdekeit hajlandó magasabb politikai szempontoknak alárendelni.”³⁸ (T.i. az Újlaki — örökséggel kapcsolatos perben Werbőczy, már mint nádor, Szapolyai ellen ítélt.) A bajok okait végkövetkeztetésében így jelöli meg: „A nemzet ellenállási képességének végzetes hanyatlását az erkölcsi süllyedés szülte.”³⁹

³⁴ uo. 340—341.

³⁵ uo. 359—361.

³⁶ uo. 374.

³⁷ uo. 473.

³⁸ uo. 487.

³⁹ uo. 515.

A Jagelló-kor egészére vetülő sötét árnyékban mindössze egyetlen halvány fénysugarat vél fölfedezni: „Az ország főrendjei nagy számban csoportosultak az uralkodó körül a mohácsi csatában, ami azt bizonyítja, hogy az áldozatkészség megfoghatkozása dacára a személyes bátorság szelleme nem halt ki.”⁴⁰

Fraknói műve a magyar történetírás történetében az első olyan szintézis a Jagelló-korról, amely kifejezetten középkorász tollával íródott, széleskörű részletkutató-sokra támaszkodott, és amely minden vele szemben támasztható ellenvetés ellenére is magas tudományos színvonalat képviselt. Fraknói kutatómunkája során kialakult szemléletbeli sajátosságait itt egységes keretbe foglalva tanulmányozhatjuk. Ezeket a sajátosságokat alább fogjuk összegezni és rendszerezni.

1899-ben Fraknói újabb kötettel jelentkezik a magyar történelmi életrajzok sorozatban.⁴¹ Werbőczy István életét dolgozza föl, akinek 1526 előtti tevékenységével már egyszer önálló tanulmányban foglalkozott. Werbőczy személyiségét a pozitív és negatív tulajdonságokat egymás mellé állítva mutatja be: „Nem lett humanista, a klasszikai tudományok nem cél, hanem eszközök voltak számára, vallásos hitét, nemzeti érzületét nem ingatták meg. Nem a múlt álomképei, hanem korának érdekei töltötték be lelkét ... Leküzdötte a kozmopolita gondolatvilág kísértéseit. Azt az álláspontot foglalta el, amit ma exkluzív nemzeti sovinizmus elnevezéssel jelölünk... Eszménye a nemzeti királyság, melynek dicsőségét megismerte Mátyás uralkodásának második felében.”⁴²

A köznemesség, a nemzeti párt politikájának ábrázolása is azt jelzi, Fraknói egyre nagyobb kritikával igyekszik megközelíteni a kérdést, ítéletalkotása kiérlelt, megfontolt álláspontot tükröz, amelyhez nem kis mértékben járult hozzá az a tény, hogy Fraknói ekkor már hosszú kutatói múlttra tekinthetett vissza, amely megalapozottabb értékelésre adott lehetőséget. „A köznemesség XV. század végi akciói és kivívott diadala csodálatot keltenek, de az ezek értékesítésében bebizonyított tehetlenség, mely a nagy erőfeszítést meddővé teszi, elszomorító látványt nyújt.”⁴³

A köznemesi hagyományokon fölépült jogtörténeti szemlélet Fraknói látásmódjának is jellemző jegye. Az országgyűlések törvényeiről írva szemléletét az egész mű során egy sajátos közjogi felfogás befolyásolja, a 15. század végének és a 16. század elejének törvényeire úgy tekint, mintha azokat semmi sem különböztetné

⁴⁰ uo. 505.

⁴¹ *Fraknói Vilmos: Werbőczy István élete.* Bp. 1899.

⁴² uo. 11–13.

⁴³ uo. 30.

meg a modern alkotmányosság korában hozott törvényektől: „A nemzet nem volt feljogosítva az 1505-ös rákosi végzés megalkotására, ezért az közjogi szempontból érvénytelen.”⁴⁴ Fraknói művének megjelenése után néhány évvel Schiller Bódog éppen azt bizonyította be, hogy szó sincs azonos jellegről, a középkori törvényeket nem lehet egybevetni a modernkori törvényekkel.⁴⁵

1902-ben megjelent újabb könyvében⁴⁶, a „Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal” című művének második kötetében nagy teret szentel a Jagelló-kori összeköttetések taglalásának, bő kitekintéssel az ország kül- és belpolitikájára, valamint a hatalmi harcokra. Fraknói korábbi műveivel kapcsolatos megfigyeléseink erre a munkára is maradéktalanul érvényesek, ezért további idézetek felsorakoztatását nem tartjuk szükségesnek.

Fraknói Vilmos 1918-ban tér vissza újra egy Jagelló-kori történeti probléma tárgyalására a „Küzdelem a nemzeti királyságért 1505-ben” című cikkében.⁴⁷ Fraknói korábbi állásfoglalásainak megfelelően itt is a köznemesi politika helyességéről beszél, miközben a főrendeket élesen elítéli állhatatlanságuk miatt. Már bevezetőjében jelzi, hogy a Thaly Kálmán nevével fémjelezhető történetírói irányzathoz csatlakozva kívánja pontosítani Szabó Dezső egyik művének⁴⁸ egy részletét. Fraknói Vilmos is elfogadja Thaly Kálmán azon nézetét, hogy az 1505-ös országgyűlés a nemzeti függetlenségi törekvések történetében új korszakot nyit.⁴⁹ Werbőczy szerepének megítélése nem egyértelmű: „Werbőczy ékesszólásában gyökerező hatalmát a nemzeti eszményekért hevülő lelkesedés önzetlensége fokozott. Megállapítható, hogy noha a korban a legmagasabb egyházi- és világi előkelőségek leplezetlen szemérmertlenséggel bocsátották befolyásukat árúba... a szerény viszonyok között élő ítélőmester nem vásároltatta meg magát a Zápolyáktól. Ezt a köznemesiség is elismerte, mert megjutalmazására külön adót vetett ki.” Néhány oldallal arrébb azonban módosítja ezt a pozitív Werbőczy-portrét, amikor a köznemesiség vezéralakját hatásvadásznak mondja.⁵⁰

⁴⁴ uo. 43.

⁴⁵ Schiller Bódog: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon. Bp. 1900; Uő.: A Hármaskönyv jogforrástana. Bp. 1902.

⁴⁶ Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. Bp. 1902. II. kötet. 247–399.

⁴⁷ Fraknói Vilmos: Küzdelem a nemzeti királyságért 1505-ben. In: Századok 1918. 142–160.

⁴⁸ Szabó Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságért. Bp. 1917.

⁴⁹ Fraknói Vilmos.: Küzdelem a nemzeti királyságért 1505-ben. Id. mű 142–143.

⁵⁰ uo. 144–155.

Egyértelmű viszont az egyházi és világi főrendek kárhoztatása Fraknóinál: „1505-ben 6 olyan egyházi és világi főúr csatlakozott a rákosi végzéshez, akik 13 évvel ezelőtt Miksára esküdtek, amely az ő lelkiismeretlenségük és az esküre támaszkodó megállapodások ingatag voltának megdöbbentő megnyilatkozása.”⁵¹ A tanulmány megírásakor már meglehetősen idős Fraknói nem volt képes megújítani látásmódját, és forráskezelésében is megmaradt a dualizmus kori történetírás színvonalán, holott ekkor már bontakoztak a történetírás megújulását elősegítő tendenciák,⁵² de ezek Fraknóra semmilyen hatást nem gyakoroltak.

Fraknói Jagelló-korral kapcsolatos kutatásainak tudománytörténeti jelentőségét az alábbiakban foglalhatjuk össze. Egész munkásságát meghatározzák a morális szempontok. Ítéletalkotásában mindig ezek a döntőek, de kutatásainak előrehaladtával új szempontok is megjelennek látásmódjában. A korszellemre való hivatkozás azt jelzi, hogy felismerte az egyes korszakok gondolkodásmódjának, értékrendszerének különbségeit, de az ebből adódó következtetéseket nem vonta le, ítéleteiben Fraknói saját korának értékkritériumait érvényesíti, holott ő maga hangsúlyozza, hogy a korábbi korszakok vizsgálatakor figyelembe kell venni a mai és a korabeli „korszellem” különbségeit. Pályafutásának kezdeti szakaszában arra az álláspontra helyezkedik, hogy az erkölcsi romlás a nemzet összes rétegeiben el volt terjedve. Egyaránt elítélő hangnemben beszél az udvari párról és a köznemesi párról, annak vezetőjéről, Szapolyai Jánosról, akit szintén csak az önérdék vezérelt, némiképpen árnyaltabban ábrázolja Werbőczy alakját, akit kiváló képességű hazafinak tart, de aki maga sem volt mentes kortársainak bűneitől.

A későbbiekben eltolódás figyelhető meg az udvari párt, illetve az ezzel azonosított oligarchia, és a nemzeti párt, vagyis a köznemesség politikájának értékelésében, nevezetesen a nemzeti párt politikájában véli felfedezni azokat az erőket, amelyek az anarchia megfékezésének irányába hatottak, az udvari párt pedig mint az idegen uralom szálláscsinálója, és mint az anarchia végső oka ábrázoltatik. II. Ulászló királlyá választásának kapcsán megjelenik történetírásában a belpolitika külső összefüggésrendszerben való ábrázolásának igénye. Ez a törekvés már az oknyomozó szempont térhódításának jele. A pápaság magyarországi politikai lépései a nemzeti párt támogatását szolgálták. A pápák tevékenységéről Fraknói

⁵¹ uo. 157.

⁵² lásd.: Schiller Bódog fent idézett műveit, valamint: Szabó Dezső: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp. 1909; Főgel József: II. Ulászló udvartartása. Bp. 1913; Uő.: II. Lajos udvartartása. Bp. 1917; de különösen: Székfi Gyula: Szerviensek és familiárisok. Bp. 1912.

mindig csak a legnagyobb tisztelet és megbecsülés hangján szól. A köznemesi párt kedvező megítélésében is nyilván az játszott közre, hogy ha a pápák őket támogatták, akkor az ő politikájuk volt a helyes.

Az egymást követő országgyűlésekben Fraknói nem válságjelenséget, anarchiát lát, hanem annak a meggyőződésének ad hangot, hogy az európai népek közül a magyar és a lengyel büszkélkedhetett ebben a korban fejlett alkotmányossággal, és a törvények értékelését is teljesen a modern alkotmányosság követelményeinek alávetve végzi. A nemesi közjogi felfogás tükröződik Fraknóinál, amikor a középkori törvényhozás menetét, törvényeit a modern parlamentáris rendszerekkel összevetve elmossa az ezek közötti különbségeket, és a középkorról írva kifejtett parlamentarizmusról beszél.

Új színfoltot jelent történetírásában az a meglátás, amelyet a nemzetközi kapcsolattrendszer vizsgálata során fedez fel: a korabeli Európa többi állama sem volt Magyarországnál erkölcsösebb, tisztább, a politikusok ugyanolyan nagyravágók, önzők, erkölcstelenek voltak, mint Magyarországon. Mivel katolikus paptörténész volt, nem csodálkozhatunk azon a Fraknói-féle vélekedésen, mely szerint az általános erkölcsi süllyedést, a katolikus egyház tekintélyének hanyatlását a reformáció okozta. Fraknói oknyomozói törekvésére utal, hogy miután fölismerte, hogy a romlottság korszakunkban nem magyar sajátosság, olyan okot keresett, és a reformáció eszméiben talált is, amelyek nem csak Magyarországon, hanem Európa más országaiban is hatottak.

Egyes Jagelló-kori főpapok életrajzának megírása során pontosítja az egyházi és világi oligarchiát korábban teljesen negatívan megrajzolt képét. Továbbra is megőröje az egyházi vezetőket nagyravágásuk, önzésük miatt, de egyes kiemelkedő képességű, illetve szigorú erkölcsiségű főpapokat fölment az országvesztés vádjáról, sőt a belső hatalmi harcokat úgy ábrázolja, mint amelyekben a nemzeti párt és egyes kiemelkedő főpapok küzdöttek a féktelen, romlott oligarchia ellen a Szentszék erkölcsi és anyagi támogatásával.

1896-ban egy új, nagy fontosságú felismerésre jut a Jagelló-korról szóló szintézisében: a Jagelló-kor válságjelenségeinek gyökerei Mátyás király uralkodásának idejéig nyúlnak vissza. A kül- és belpolitikai körülmények gondos elemzéséről tesz bizonyosságot, mikor II. Ulászló megválasztására újabb magyarázattal szolgál: t.i. ha Corvin Jánost választják királlyá, akkor az ország nem tudott volna egyszerre ellenállni a Habsburgok és a Jagellók hegemonisztikus törekvéseinek, nem is beszélve a török hódításról. Ezenkívül az szólt még II. Ulászló mellett, hogy csak a Jagelló dinasztia tagjai voltak hajlandók elismerni a szabad királyválasztás elvét.

1490-re teszi a főpapság és a főnemesség renddé alakulását, amely az ország fejlődésének új irányt szab. Az ezt követő időszak az, mikor a köznemesség, csatlódva a főrendek politikájában, egy magasabb politikai cél, a nemzeti királyság hívéül szegődik. A leendő „nemzeti királyt”, Szapolyai Jánost eléggé negatív értékelésben részesíti, olyan embernek ábrázolja, aki a haza, a közügy érdekeit hajlamos saját személyes érdekeinek alárendelni. A korszak végén már a nemzeti párt sem tölt be előremutató szerepet, elsodorja az általános erkölcsi züllés, vagyis Fraknói nem azonosítja magát a nemzeti párttal, még akkor sem, ha azt a Szent-
szék is támogatta. Ezek Fraknói történetírásának azon elemei, amelyekkel a későbbi történész-generációk építkeztek, illetve amelyekkel vitába szállva előbbre vitték a Jagelló-kor hitelesebb megismerésének ügyét.

Történetírói pályafutásának első felében Fraknói kétségkívül gyarapította a Jagelló-korral kapcsolatos ismereteket, különösen a vatikáni levéltárban végzett kutatásai nyomán. Az 1896-os, már idézett szintézis a kor minden eddigénél magasabb színvonalú, igen részletes feldolgozása, amelyet méltán tekinthetünk Fraknói Jagelló-korral kapcsolatos vizsgálódásai csúcspontjának. Ezt követően már nem tud újat mondani a korszak egyetlen vonatkozását illetően sem, ami egyben a dualizmus-kori történetírás válságát is jelzi. A századforduló utáni időszak fiatal történészgenerációjára várt a feladat, hogy — figyelembe véve a történeti gondolkodás és módszertan általános európai fejlődési tendenciáit —, megújítsa a magyar történeti kutatásokat, és ezen belül a Jagelló-kor vizsgálatát is.